

Смиљка Ј. Наумовић
ОШ „Ђорђе Крстић”
Београд

УДК 821.163.41.09-93-1 Данојлић М.

„КАКО СПАВАЈУ ТРАМВАЈИ” – АСПЕКТ ПАРАБОЛЕ У ПЕСМИ МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЋА

Апстракт: Песма „Како спавају трамваји”, која је изворишна тачка Данојлићеве дечје поезије, у раду се анализира са аспекта естетских чинилаца које сам песник издваја као најважније за дечју песму, а то су јачина визије и вештина обликовања. Дечја песма, или како је песник назива наивна песма, за разлику од забавно-поучне формуле поезије за децу, у вези је са изворном осећајношћу и начином на који се та осећајност исказује. Та изворност се као веза са далеком праосновом певања и мишљења у песми открива у ритуално-митолошком обрасцу развијања теме према Ван Генеповој шеми обреда прелаза, елементима митологизације, стилизације словенском антитезом и персонификацијом, као и издвајањем традиционалних и индивидуалних песничких симбола. Упоредивост дечје психологије са формама митског мишљења омогућила је песнику да у наизглед припросто рухо заодене високо моралан став. Циљ истраживања је да се овај несвесно исказан став према животу разоткрије у вишеслојности песме и тиме покаже њен параболичан аспект и пружи једна могућа одгонетка песмом материјализоване загонетке духа.

Кључне речи: наивна песма, словенска антитеза, иницијација, архитектст, парабола.

Песма „Како спавају трамваји” припада истоименој збирци дечјих песама Милована Данојлића, објављеној 1959. године. Настала је као прва у низу песама које чине збирку, а задивљеност великим градом, Београдом, подстицај је за настајање целе збирке. Песник се присећа да је освојио „са првим стихом песме, интонацију за целу збирку” (Данојлић 1999: 408) за коју каже: „Скициравши је у двадесетој, ја сам је целог живота употпуњавао и увећавао, да јој ни до данас не даднем завршни облик” (Данојлић 1999: 405).

Проучавању ове значајне песме, изворишне тачке Данојлићеве дечје поезије, могу припомоћи песникова аналитичка образложења особености дечје поезије, која је почео да износи и пре настанка збирке. У једној расправи о дечјој књижевности он доводи у везу порекло *дечје њесме* и „емотивност детета у самом ствараоцу” (Данојлић 1958), појашњавајући да „цео напор се састоји у пажљивом разазнавању и упознавању тог дечјег гласа у

себи – а не у деци” (Исто). Касније, дечју песму као „спознавање једне особе – не осећајности, а не спознавање детета” (Исто) већ назива „новом песничком формом” (Данојлић 1963: 123), којој се окреће јер се „под притиском захтева модерних поетика осећао неприродно и nelaгодно” (Симовић 1990: XXI). „Онда је почетком 1958. многе овладала страсна жеља да напишем нешто једноставно, живо и доживљено, разумљиво свима и сваком. Свима, дакле, и деци. Тако сам, трагајући за врховном једноставношћу, открио задовољство изражавања у кључу званом *дечја њесма*” (Данојлић 1999: 407).

Тежећи да јасно истакне особености „нове песничке форме” песник „дистингвира дечју песму од песме за децу” (Данојлић 1963: 121). За разлику од забавно-поучне формуле поезије за децу, дечја песма је у вези са изворном осећајношћу и начином на који се та осећајност исказује. За ову песничку форму Данојлић уводи и термин *наивна њесма* (Данојлић 1963: 126) коме се временом све више приклања. Њу одликује једноставност у обликовању имагинарног, поједностављена целовита визија која је доступна и деци (Данојлић 2004: 22).

Стога се песма „Како спавају трамваји” у раду анализира са аспекта естетских чинилаца које сам песник издваја као најважније за наивну песму, а то су „*јачина визије и вештина у обликовању*” (Данојлић 2004: 45, подв. С. Н.). Везу са „*praiskonski čistim zmetkom lerog*” (Данојлић 1960) откривамо у ритуално-митолошком обрасцу развијања теме, елементима митологизације, стилизације словенском антитезом и персонификацијом, као и издвајањем традиционалних и индивидуалних песничких симбола. А то су уједно елементи наивности у песми које даје „несвесна, унутрашња упућеност на дечје осећање и доживљавање света” (Данојлић 2004: 19).

Задатак је да се структурни образац развијања теме, језичко-стилска употреба средстава, препознато митолошко моделовање и симболичко тумачење приказане грађе покажу у њиховој узајамној прожетости. За то је потребно приказати свако од наведених подручја истраживања у њиховој самосталности, као и у њиховој међузависности. Циљ је да се откривањем њиховог значаја и дејства у настајању песме објасни не само тематско-садржинска, већ и значењска особеност песме. Односно, да се покаже да је у вишеслојности ове песме иза појавне стварности скривен несвесно исказан песников морални став према животу и тиме покаже њен параболчан аспект и пружи једна могућа одгонетка песмом материјализоване загонетке духа.

Теоријско-методолошки приступ истраживања чини:

а) примена Ван Генепове теорије обреда прелаза (Ван Генеп 2005) и компаративног метода за уочавање паралелне шеме у тематско-мотивској анализи песме;

б) анализа песме са становишта митологизације уочавањем елемента космизације, елемента цикличког времена и бинарних опозиција у структурисању песме, иако песник није свесно посезао за митом као средством обликовања, јер „најновија тумачења мита истичу мит и (ритуал) као неку пространу форму и структуру, која може да отелови најосновније црте човекова мишљења и друштвеног понашања, као и уметничке праксе” (Мелетински 1983: 12);

в) тумачење значења и поруке песме у симболичко-митолошком кључу, уочавањем традиционалних и песникових индивидуалних симбола којима је изразио свој, али и универзалан став о животу.

1. ОБРЕД ПРЕЛАЗА У ОСНОВИ СТРУКТУРЕ ПЕСМЕ

Песма „Како спавају трамваји” има десет укрштено и богато римованих катрена. Свака строфа је чврсто ритмичко јединство, па иако је песнички говор приповедан и стихови неједнаке дужине, остварено је јединство целине песме. Ритмичко обликовање песме почиње упитном интонацијом прве строфе. Њу чини сложена реченица састављена од три хипотаксичне, згуснуте зависне временске реченице у по једном стиху, и независне упитне реченице „Шта раде тада трамваји?”¹ у четвртог стиху.

I
Ноћ кад одмакне,
Кад тек понека сијалица ко златна крушка засјаји,
И сваком на срцу кад одлакне,
–Шта раде тада трамваји?

Низ сасвим реалистично моделованих стихова неочекивано прекида необично питање којим се унутрашњи свет песме онеобичава и саопштава основна тема. Запитаност о томе *шта раде њтрамваји у ноћи* указује да би песма могла да говори о некој радњи, неком поступку трамваја. У наредних осам строфа тема се развија увођењем подређеног мотива спавања који се даље разрађује мотивима поседовања ружних навика, лежања на страну и леђа, спавања на точковима, спавања у самоћи и др. Поред тога што се овим мотивима емоционално развија тема, показале се да су они и фабулистички, уколико прихватимо њихову асоцијативну везу са иницијастичким сужеом. У садејству са језичко-стилским својствима они дају одраз обреда иницијације (врста обреда прелаза) према Ван Генеповој шеми, па ћемо указати на одговарајуће подударности. Потпуна шема обреда прелаза теоретски је

1 Све строфе су наведене из књиге *Како спавају њтрамваји и друге њесме* (Данојлић 1999: 196–198).

троделна и обухвата поступке одвајања од претходног света, поступке који се изводе у току прелазног стања и поступке пријема у нови свет (Ван Генеп 2005: 15).

1.1. Низање моштива њрема шеми обреда одвајања (изолација, једнакости)

Запитаност из прве строфе мотивише исповест већ виђеног, па напетост хипотаксичног склопа прве строфе смењују паратаксични стихови друге строфе:

II У ноћи топлог градског месеца видео сам их како су спавали;
На неки велики интернат подсећао је депо;
Нису се много разликовали ни распознавали;
У дворишту су шумеле гране ко небо, бескрајно, лепо.

Узлазну интонацију питања замењује мир приповедног тона веродостојног присећања („видео сам их”) на изглед трамвајског депоа „у ноћи топлог градског месеца”. Паралеле са обредним поступцима уочавају се у мотивима затвореног простора депоа (изолација), одвајањем као у интернату (одвајање од родитеља), неразликовања у групи (група међусобно једнаких), шуморења грања (обред се изводио у шуми). Обред прелаза, какав је иницијација, почиње привременим одвајањем од родитеља групе појединаца који су међусобно једнаки, у дубину шуме, у колибу, где се изводио као строга тајна (Ван Генеп 2005: 88–90). Основа поређења депоа и интерната је кућа, што би у обреду била колиба. Овим поређењем трамваји се доводе у везу са ученицима одвојеним од родитеља да би у посебном окружењу стицали знања, па се тако и читалац призива на поистовећивање са њима. Трамваји се уводе као они који се „нису много разликовали ни распознавали”, као што је и у обреду то група међусобно једнаких. Шум грана у дворишту у коме су уснули трамваји асоцира на шуму која окружује обредну колибу оних који тек треба да буду посвећени у тајну.

Песник зна тајну, видео ју је и сада је открива. Сећање исказано перфектом у другој строфи, развија се у визију која се приказује презентом до краја песме, јер „садашње време као време приказивања изражава трајни карактер искустава, тако рећи њихову безвременост” (Кајзер 1973: 381).

1.2. Низање моштива њрема шеми њрелазној њериода (забрана, њосвећење у ѡајну, исѡиѡи одвојености, именованье)

Паралеле са обредним поступцима прелазног периода уочавају се од треће строфе. Прелаз је маркиран променом глаголског времена и узлазном

интонацијом. Стихови треће и четврте строфе су заокружене синтаксичке целине конструкцијски повезане словенском антitezом на следећи начин:

	Ноћ кад се спусти без звоњаве и вике, Како спавају трамваји у свом стособном стану?	} питање
III	Имају ли, можда, неке ружне навике Лежу ли на леву или на десну страну?	} понуђени одговори
<hr/>		
	- На леву страну починак није здрав. На десну не могу да се окрену, јер је у спаваони тесно.	} нетачни одговори
IV	На леђа, жуља трола. - Трамвај спава прав, На точковима, дакле, ни лево, ни десно.	} тачан одговор

Ова сложена стилска фигура има неколико делова. Део питања расподељен је у два стиха: у првом је зависна временска, а у другом независна упитна реченица. Део могућих одговора остварен је дистихом учвршћеним синтаксичким паралелизмом: истом дужином и синтаксичком структуром (глагол па ли: „Имају ли”, „Лежу ли”). У четвртој строфи је анафором уобличен део негирања понуђених одговора истим редом, уз додаток „На леђа, жуља трола”. Уместо карактеристичног *нији* (Јали грми..., *нији* грми..., већ...), понавља се предлошко-падежна конструкција (*На* + именица) и набраја („На леву...”, „На десну...”, „На леђа...”). Опкорачењем је обезбеђена чврста повезаност прва три стиха са њима антitezичним четвртим („На точковима...”). Зато је део тачног одговора („Трамвај спава прав”) други полустих трећег стиха. Појачана му је звучна и сликовна вредност јаком паузом (интерпункцијом), анафором од које се диференцира и хијазмом који гради са делом негације („На леђа, жуља трола”). Анафором је истакнут једини исправан начин спавања („На точковима”).

Словенском антitezом, карактеристичном за епску стилизацију, остварено је испитивање начина спавања трамваја, изрицање неприхватљивих начина (што може бити и забрана, тј. захтев да се не чини), да би се на крају ефектно истакло правило: „Трамвај спава прав” (и тако сазнала тајна). У овој песничкој слици се препознаје сродност са важним елементима прелазног периода у обреду, а то су мотиви подвргавања забранама (табуи) и посвећење у тајну, тј. посебна подучавања магијским формулама, гестовима (Ван Генеп 2005: 95–96). Врло важно место у обредима прелаза имају поступци колективне диференцијације од спољашњег света (Ван Генеп 2005: 88), а подударни мотиви се уочавају у петој строфи као и мотив именовања (у шестој и седмој) који затим следе како у прелазном периоду тако и у песми.

Први и други дистих пете строфе поентирају изазов чулних надражаја (светлост и звук) спокојству уснулих трамваја. Асиндентон, напоредна организација испрекидане реченице, у првом стиху пете строфе појачава слутњу значења одјека ђонова у мраку и изазива расположење напетости и зебње. Њима по расположењу супротстављена преостала два стиха уз гомилање звука *в* имају умирујућу, силазну интонацију којом се изражавају спокојство и доброта трамваја.

- V
Трепери светлост – црвена магла у ноћи,
Тек ако понегде одјекну на ципелама ђонови.
Трамваји спавају у ванредној самоћи
Спокојни, као краве, и добри, као слоновии.

Супротстављеност два дистиха пете строфе почива и на антитетичном односу речи „одјекну–спокојни” које стоје у семантичкој опозицији, јер се могу описати у опозицији појмова „немир–мир”. Гласовна понављања унутар ових речи „ојкн–окјн” их додатно повезују, али их и супротстављају јер су унутар овог фонолошког прстена сугласници *ј* и *к* у обнуром редоследу. Дакле, звуком, ритмом и значењем се појачава доживљај надмоћно супротстављене снаге спокојства и доброте уснулих трамваја мотиву немира. Пошто тиме потврђују одвојеност од света изван, трамваје, првобитно нераспознатљиве, лирски субјект затим индивидуализује.

Шеста и седма строфа чине целину засновану на ритмичком варирању истог синтаксичко–граматичког обрасца: ВЛАСТИТА ИМЕНИЦА, апозитивна одредба:

- VI
СЕДМИЦА, још топла од путника са железничке станице;
ДВОЈКА, обневидела од непрестаног кружења;
ЧЕТВОРКА, љубав између града и Чукарице;
Како је пријатна ноћ кратког трамвајског дружења!

- VII
ДЕСЕТКА, поносита, фудбалер кад наступа;
ДЕВЕТКА, светлост Вождовца кад тамо нестане струје;
ТРОЈКА, која се сваког јутра у Кошутњаку окупа;
Кроз њихове отворене уши сад благи ветрићи хује.

Монотонија понављања избегнута је последњим стихом у обе строфе. У шестој реторским узвиком одушевљења лирског субјекта („Како је пријатна ноћ кратког трамвајског дружења!”), а у седмој умирујућим тоном констатације „Кроз њихове отворене уши сад благи ветрићи хује”. Имена трамваја истакнута су графички и паузом (зарезом), па низ подсећа на прозивку

ученика интерната. Из мноштва нераспознатљивих, лирски субјект редом именује СЕДМИЦУ, ДВОЈКУ, ЧЕТВОРКУ, ДЕСЕТКУ, ДЕВЕТКУ, ТРОЈКУ и карактеризује их: *шојла, обневидела, љубав, йоносийа, осветљава, окујана*. Именовање трамваја преузето из стварности покреће представе које о њима имају становници града.

1.3. Низање моштва йрема шеми йријема у нови свет̄ (очишћење, ојачање осећања йриядности и йруји)

Почетак осме строфе маркиран је променом расположења и довођењем трамваја у приснију везу са човеком, јер се реченицом „Спавају, на ногама” појашњава спавање *на йочковима* из четврте строфе.

VIII
 Спавају, на ногама. Само им чистачица чисти
 Уши, пере им зубе, да бели никад не труну.
 Сутра, сви морају бити примерно уредни и чисти
 Пре него што у град ко велика војска груну.

Тежина спавања на ногама асоцира на исцрпљујућу тежину стражарења, што даје свечани тон песми. Динамику у приказ уноси чистачица која прањем и чишћењем спира нечистоћу наталожену у спољашњем свету. Тон се појачава и постаје императиван у трећем стиху захтевом „сви морају бити примерно уредни и чисти”. Повећано присуство сугласника *с* и *ч*, уз *ш* и *з*, оштрином и пискавошћу звучно употпуњује слику, која врхунац има на крају строфе снажном појавом војске трамваја који ће у град да *йруну*. Ова последња реч строфе сугласничком групом *йр* и високим вокалом у звучно ствара утисак снажног пробоја. Поетски стихови осме строфе мотивима чишћења и прања као припремом за *суйра*, за повратак у друштво, могу се довести у везу са поступцима припреме пријема посвећеника у нови свет као што је очишћење од световне нечистоте (Ван Генеп 2005: 106).

Девета строфа је грађена по обрасцу пете строфе са значајном разликом у изостајању напетости. Реченични низ првог стиха је овде, за разлику од пете строфе, непрекинут постојањем поредбеног везника *ко*. Поређење са звучним надражајем *йихих йоздрава* даје умирујући тон заједништва, на супрот поређењу са визуелним надражајем *црвене мајле* која асоцира на опасност и непредвидивост.

IX
 Трепере сијалице ко тихи поздрави у ноћи
 Стабла су изнутра топла, и све су хладне браве.
 Трамваји спавају у неутешној самоћи
 Велики, као слоновии, и добри, као краве.

Мотив поздрава који је у обреду пријема у функцији обнављања и ојачања осећања припадности једном мање или више одређеном друштву (Ван Генеп 2005: 39–40), уз поређење трамваја са кравама, оцртава *дужности као давање* кроз које трамваји остварају припадност свету изван депоа. Дакле, док се у петој строфи изражава одвајање трамваја од света изван депоа неприпадањем по емоционалној супротности *одјекну/сйокојни*, у осмој строфи је исказана блискост два света *изван/унуџра* као *џихи/уснули*. Истовремено трамваји задржавају своју различитост од спољашњег света исказану кроз антиномије *џоздрави/самоћа*, *сџабла/драве*, *џојла/хладне*. У антигетичним полустиховима другог стиха појмови *сџабла/драве* и *џојло/хладно* стоје у опозицији као *живо/неживо*. Метонимијом се трамваји (драве) означавају као неживи, што би у обреду било симболичко стање смрти или тзв. привремена смрт (Ван Генеп 2005: 89), која „није физиолошка, то је смрт у односу на свет, превладавање световног живота” (РС 2009: 293).

Последња два стиха пете и девете строфе варирају се као рефрен:

- V Трамваји спавају у *ванредној* самоћи
 Сйокојни, као краве, и добри, као слонов.
-
- IX Трамваји спавају у *неуџешној* самоћи
 Велики, као слонов, и добри, као краве. (Курзив С. Н.)

Први стихови у обе строфе имају узлазну интонацију с нагласком на епитетима самоће с тим што је осећање самоће јаче у деветој строфи, јер значење *ванредна* оставља могућност да се нечим самоћа превазиђе, а *неуџешна* је безнадежно несавладива. Разлика је у тону последњих стихова ових строфа. У петој строфи у последњем стиху напетост се разрешава силазним тоном умирујућег значења епитета *сйокојни*. У последњем стиху девете строфе епитет *велики* одражава дивљење и узвишеност подношења неутешне самоће, па је тон узлазни. Да би се остварио овај ефекат, у деветој у односу на пету строфу појмови поређења стоје у инверзији.

1.4. Зајонейни оквир џесме

Тема спавања трамваја, развијана помоћу подређених мотива који се срећу и у обредној шеми, дата је у првој строфи која са десетом гради прстенаст склоп. Ове строфе су учвршћене лирским паралелизмом, подударне су и функционално повезане.

I Ноћ кад одмакне
 Кад тек по нека сијалица ко златна крушка засјаји
 И сваком на срцу *кад* одлакне
 – *Шта раде шта трамваји?*

X Ноћ кад *дубоко* одмакне
 Кад тек по нека сијалица ко златна крушка засјаји
 И сваком на срцу *шерет дана* одлакне
 – *Ето шта раде трамваји.* (Курзив С. Н.)

Упоредном анализом стихова ових строфа учавају се разлике и њихов смисао. Прилошка одредба *дубоко* додата првом стиху десете строфе указује на временски помак током којег је одгонетано питање постављено у првој строфи. У симболичком слоју тумачења песме овај временски помак ће добити друго значење. Зависна временска реченица трећег стиха прве строфе изостављањем везника *кад* у десетој строфи постала је независна, чиме је смањен хипотаксички склоп, а тиме и напетост јер је загонетка одгонетнута. Додавањем партитивне синтагме *шерет дана* као граматичког субјекта, од безличне постала је лична реченица у десетој строфи. Логички субјекат *сваком*, присутан у оба стиха, даје општеважећи карактер и питању и одговору. Граматички субјекат *шерет дана* на крају открива од чега дубоко у ноћи наступа олакшање. Двојака је блискост речи *шерет* и *трамваји* – звучна и значењска. Звучно их повезује глас *ш*, а значењски реч *људи* које трамваји преносе као терет. На крају, последњим стихом песме поентира се последњи стих прве строфе, као одговор на питање, чиме се песма завршава и затвара као целовита и повезана структура. Стиховна каденца остварена је тако што се узлазна интонираност последње строфе разрешава у последњем стиху у раван тон („– Ето шта раде трамваји.”).

2. УРБАНА МИТОЛОГИЈА У ПЕСМИ

У композиционом склопу песме, „који је вид развијене стиховане загонетке” (Пијановић 2013: 269), уз паралелизам препознатих структура допуњен мотивима ноћи, градског месеца, златне крушке и поређења са слоновима и кравама, препознају се осавремењени митски трагови „ноћне урбане митологије у чијем средишту су сном примирена градска чудовишта” (Пијановић 2013: 267). Причом о спавању трамваја, лирски субјект нас преводи у чудесни свет „ноћи топлог градског месеца”. Симболика месеца упућује на обновитељски карактер овог другог света. Са временским одређењем ноћи повезано је искључење трамваја из друштва, тј. просторна изолација

у дворишту депоа. Време збивања је тројако: перфектом је призвано сећање, презентом је испричан „догађај”, док будуће време није употребљено, али се трамваји припремају за будуће прикључење у друштво („Сутра, сви морају бити примерно уредни и чисти.”). Спавање трамваја испричано као сећање на призор који се трајно понавља сваке ноћи у вечној садашњости има митски карактер. Јунаци чудесног света су трамваји који су утолико натприродна бића што су им приписане људске особине: спавају у свом стособном стану, имају уши и зубе. Они су својом појавом неупоредиво већи и снажнији од обичних људи и способни за дела која траже надљудске моћи као што је спавање на ногама. Хронотоп чини градски депо у ноћи, чија веза са бескрајним небом асоцира на топографију небеске митологије (небо као боравиште богова), па аналогно томе омеђен дворишни простор који је боравиште урбаних чудовишта – трамваја оцртава топографију урбане митологије у песми.

Ритуално-митолошка димензија песме даје ослонац за истраживање космозације, односно чина преображаја хаоса, тј. стања неуређености у организован космос, јер је мит у основи космичан (Мелетински 1983: 208–229). Тако почетни мотив нераспознавања и неразликовања трамваја у ноћи асоцира на дезоријентисаност и неуређеност. Лирски субјект приповеда о прелазу из безличног у уређен низ трамваја испитујући, објашњавајући, изричући магичну формулу, да би коначно и именовањем осведочио улогу творца тог света. Он ствара „snagom misli i reči [...] jednostavno imenujući predmete” (Мелетински 1983: 208), као што је случај у развијеним митологијама. Уместо митске борбе и победе сила космоса (реда) над силама хаоса (ремећење) (Мелетински 1983: 212), присутан је изазов неизвесности на који трамваји задржавају спокојство. Тек онда из безличне масе лирски субјект именовањем издваја поједине трамваје (оријентација). Задобијање идентитета (индивидуализација) је тренутак кулминације, када и сам лирски субјект изражава одушевљење. Медијативна улога лирског субјекта огледа се у посредовању између света у и ван депоа, јер откривањем тајне унутрашњег света као учитељ-мудрац учи ђаке у спољашњем свету магичној вештини „спавања на ногама”. Просторној бинарној опозицији *у/ван* одговара чулна шум *џрана/одјек ђонова* која се поређењем претвара у космолошку *небо/земља*, тј. *оносџрано/овосџрано*, чиме се у структури песме очитује начело бинарне логике које је према Леви-Стросу главни инструмент митологизовања (Мелетински 1983: 235).

Преознавањем у најдубљим слојевима песме ритуално-митолошког обрасца низања мотива лирске радње, дошли смо до праоснове која потиче из несагледиво далеке прошлости. Будући да је овај обред био најстарији начин „васпитавања” (Мелетински 1983: 319), истраживањем симболизације песничких слика открива се идејни слој који се читаоцу ненаметљиво сугерише, а онда и жанровска припадност песме.

СИМБОЛИЧКО-МЕТАФОРИЧКО ТУМАЧЕЊЕ ПЕСМЕ

Полазећи од читаочевог свакодневног искуства, поређењем депоа са интернатом и стособним станом, постепеном антропоморфизацијом трамваја, деаутоматизује се читаочево опажање трамваја и они почињу нешто да говоре и о човеку самом. Персонификацијом истакнуте особине оживљавају свет трамваја: поседовање навика, спавање на ногама, дружење, осећање спокојства и самоће, чишћење ушију и прање зуба. Позадину и оквир слици даје ноћ, која је метафора нашег унутрашњег живота, оног којег не видимо, јер се тек понегде нешто разазнаје, *шек њо нека сијалица засјаји*. „Noć je slika nesvesnoga, tama kad vri nastajanje” (РС 2009: 610) мисли и осећања.

Онеобичавање се гради на ономе што је у нашој перцепцији трамваја уобичајено, а то је да су они усправно ослоњени на тачкове. Тако је стварном чињеницом као непобитно означено оно што је њом исказано у пренесеном значењу. У стварности трамвај *сјоји* прав, на тачковима, што је персонификацијом промењено у „Трамвај *сјава* прав, на тачковима” (курзив С. Н.), а даље у песми градацијом јасноће трамваји су најближе доведени у везу са човеком: „Спавају, на ногама”. Усправно спавање трамваја по аналогiji означава усправно, достојанствено држање човека који мисли и поступа ослањајући се на своје ноге, тј. на себе. Чињеницом из стварности овај став је чврсто означен као истинит и непобитан, једино могућ.

Положеност трамваја на страну и на леђа, што у стварности значи онеспособљеност, употребљена је да се значи као ружно или лоше оно што је тиме у пренесеном значењу исказано. Лево се у традицији симболичког означавања повезује са неприхватљивим, па лежање на леву страну одликава мишљење и поступање које није добро („На леву страну починак није здрав”). Десно по традицији асоцира на добро, али додатак да је у спаваони тесно упућује на присуство других („На десну не могу да се окрену, јер је у спаваони тесно”). Овим стихом се изражава став да има других око нас на које треба да мислимо и да су неприхватљиви поступци којима се угрожава други. Трола је горњи део трамваја важан за напајање, па примењено на човека представља снагу воље. Ако је воља успавана, „жуља” лењост, безвољност, ослањање на друге („На леђа, жуља трола”). Одговор на питање из наслова песме исказан је фигуром мисли – словенском антитезом, раздвајањем прихватљивог и неприхватљивог и јасним ставом који је зазвучао као заповест: „Трамвај спава прав, дакле, ни лево ни десно”.

Одговор ће бити потпун када поред става који заступа буде допуњен осећањем који такав став прати. Наиме, у петој строфи песме *сликовитији* одговор је проширен исказивањем онога што трамваји *осећају* док усправни спавају – самоћу и спокој. Афективни набој речи *шрейери свейлоси, црвена мајла и одјекивање ђонова* у прва два стиха пете строфе узнемирује,

онеспокојава. Мир и тишину ноћи ремети одјек ђонова који метонимијски означавају неосетљивост. Слика црвене магле, звук одјека ђонова и алитерација пискавог *ц* објективира осећање несигурности. Потпуно је супротно расположење у друга два стиха у којима је носилац радње трамвај. На антитетичном споју осећања *сиокоја* у ванредној *самоћи* изграђено је осећање сигурности. Ова два стиха су кључни стихови песме:

Трамваји спавају у ванредној самоћи
Спокојни, као краве, и добри, као слоновима.

Поређење трамваја са кравама и слоновима израста у самосталну слику коју прати пријатно осећање сигурности. Афективним поређењем („Спокојни као краве, добри као слоновима”) и сликовитим поређењем трамваја са кравама и слоновима („Велики као слоновима”), повезује се живо и неживо и додатно антропоморфизује предмет. Која је то заједничка особина која их повезује? Трамваји су справе које као и слоновима човека, као терет, носе. Они нам стално дају, не тражећи од нас ништа. Краве су стални даваоци и у томе је њихова доброта. Слонови² су велики, много већи од човека, али они носе човека. У томе је њихова доброта. Основу поређења чини радња давања. Епитети *сиокојни*, *добри* и *велики* су песнички атрибути који треба да истакну ову радњу и осећања која је прате.

Трамваји су у овој песми песников индивидуални симбол, којим је он изразио своју идеју, а „идеја” која се сугерише прекривена је копреном слике, али се истовремено у самом контексту пјесме даје „шифра” која нам омогућава да декодирамо ту слику и у њој препознамо идеју коју она садржи” (Лешић 2010: 49). Сликвито поређење даје „шифру”: *И величина и добротина су у давању*. Ово поређење има функцију да изрази узвишени морални став који је и песников став према животу.

„Својеврсност поступка дечјег песника је у томе што он одустаје од путева на којима би се изгубио, а пажљиво чува и у припросто рухо заодева оно што има” (Данојлић 2004: 57). Трамвај симболизује човека, а декодирани стихови песме откривају у „припросто рухо” заоденуту идеју: *Људи су усамљени, али самоћу моју да превазиђу само кроз давање*. Поређење именованих трамваја са војском асоцира на оданост овом ставу, да самоодрицањем и жртвом за другога, служењем другоме граде свој препознатљив идентитет. Игра речима у осмој строфи сугерише узвишени циљ спавања на ногама, избављење од пропадљивог („да бели никад не труну”). Правом римом која је истовремено и параномазија „чистачица чисти” / „уредни и чисти”, као и

2 Уз мало слободније тумачење симболике краве и слона наводимо и значење које им се даје у Индији: „Уопштено је крава, као произвођач млека, симбол земље хранитељке” (РС 2009: 421), а слон „игра улогу животиње која носи свет” (РС 2009: 844)

парегменоном „чистачица чисти”, истакнута је реч *чистѝи*, гласовно слична са речи *чистѝи*. Трамвај, дакле, симболизује човека праведника, оног који часно живи.

Оквир унутрашњим стиховима дају прва и последња строфа које садрже представе чије симболичко значење треба одгонетнути. Дрво крушке у нашем народном веровању има два аспекта, „обележја чистоте и светости, а истовремено је везано и за нечисту силу [...] Крушка је поштована и као место боравка нечисте силе [...] Под крушком је забрањено спавање, седење” (СМ 2001: 313). С обзиром на то да се крушка појављује у контексту ноћи, а ноћ је према веровању време нечистих и злих сила, симболика крушке је овде повезана са њиховом појавом. Питање из прве строфе би се зато могло разумети као питање: Када се у глуво доба ноћи јави изазов нечистих сила, како им одоле трамваји? У наредних осам строфа песник поучава како трамваји спавањем на ногама, што се може разумети и бдењем, односно како људи ослањањем на себе и бдењем над собом, одолевају искушењима и за то бивају награђени миром и спокојством.

У последњој строфи се прва строфа понавља са истицањем олакшања на срцу од терета дана. Тек се у последњој строфи спомиње дан. Дан је метонимијска ознака за време, за онострано. Из очуђеног, оностраног света, што означава ноћ, не прелази се до краја песме у онострани свет. Последњом строфом се подвлачи веза ова два света. Како је срце метафора за средиште унутрашњег живота мисли и осећања (РС 2009: 868), конструкција „на срцу терет дана” означава оптерећеност погрешним мислима и осећањима насталим у оностраном, у односу са другима. Да „сваком на срцу терет дана одлакне” значи да свако има мирну савест, или метафорички, да спава сном праведника. Стихом „Ноћ кад дубоко одмакне” песник тоне у ноћ као у дубине свог унутрашњег бића и ту унутрашњим видом (јер каже „видео сам их”) налази универзалан одговор како да „сваком на срцу терет дана одлакне”. Дао га је лирском причом о томе како то раде трамваји („- Ето шта раде трамваји”). Тиме је изречен и смисао приче и прича је довршена.

Након аналитичког приступа којим смо покушали да покажемо утицај митског обрасца на развој теме, који није непосредан и уочљив, уследиће обједињавање свих подручја истраживања за одређивање жанровске припадности песме.

Персонификација је „доминантна Данојлићева стилска фигура – и по фреквенцији и по значају који јој песник придаје, будући да су и поједине читаве песме базиране на овом стилском поступку” (Милановић 2010: 187), баш као што је и песма „Како спавају трамваји”. Употребом персонификације обликована је савремена песма за децу са древном структуром у

основи, јер „моћ персонификације у поетском тексту лежи између осталог и у чињеници да спаја древно и савремено, примитивно и софистицирано, поетско и свакодневно” (Милановић 2010: 191). Упоредивост дечје психологије са формама митског мишљења (емоционалност, богатство маште уз недостатак разборитости, конкретност, телесност, преношење на предмете околног света личних својстава, замењивање суштине „епизодама”, тј. приповедање) (Мелетински 1983: 17) омогућила је песнику да у припросто рухо заодене високо моралан став који тек одрасли могу да откривају. Примећено је да Данојлић уопште посеже за „управо персонификацијом, тј. практично погледом првобитног, непатвореног човека, човека природе са својим наивним веровањима” (Милановић 2010: 190).

Аналогно томе што се у митовима „*prirodni predmeti antropomorfišu i postaju oličenje čovekovih snaga i ljudskih odnosa*” (Мелетински 1983: 128), у песми се трамвај антропоморфизује и постаје оличење узвишеног моралног става којим се регулише однос према другоме. Као што у митовима преламање стварности одражава човекова запажања о свету који га окружује (Мелетински 1983: 128), тако се и у песми одражава песниково запажање о градском животу који га окружује мотивима трамваја, депоа, интерната, називима београдских општина.

Обликовање песме са древном структуром у основи која неприметно делује васпитно-етичком функцијом да у коначном значењу пренесе животни став писца о људском понашању, односно поуку о сну праведника, па и наслов у форми питања, указују на параболчан аспект песме. „Парабола представља потпуну, кохерентну и довршену *йричу*. Структура те приче кореспондира... са структуром једне идеје о људском понашању у свијету изван приче. Она, уствари, помоћу приче изражава неку моралну, филозофску или религијску поуку” (Лешић 2010: 388). Стварајући визију трамваја као човека–праведника, полазећи од реалистичне појаве трамвајског депоа у ноћи, песник гради контекст песме у ком трамвај спава онако како човек треба да живи.

ИЗВОРИ

- Данојлић (1958): Милован Данојлић, Медведи и зечеви нису криви, *Борба*, XXIII/258, 12. октобар, Београд.
- Данојлић (1960): Milovan Danojlić, Pravi lik dečje pesme, *Književa tribina*, II/20, Zagreb, 8.
- Данојлић (1963): Милован Данојлић, Ка стварном разумевању дечје песме, *Летњојис Мајице српске*, год. 139, књ. 392, св. 2–3, Нови Сад.
- Данојлић (1999): Милован Данојлић, *Како спавају трамваји и грује њесме*, Крагујевац: Јефимија.
- Данојлић (2004): Милован Данојлић, *Наивна њесма: ојледи и зайиси о дечјој књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ЛИТЕРАТУРА

- Ван Генеп (2005): Арнолд ван Генеп, *Обреди њрелаза: сисџемајско изучавање рийуала*, превела Јелена Лома, Београд: СКЗ.
- Лешић (2010): Зденко Лешић, *Теорија књижевности*, Београд: Службени гласник.
- Кајзер (1973): Волфганг Кајзер, *Језичко уметничко дело*, превео Зоран Константиновић, Београд: СКЗ.
- Мелетински (1983): Eleazar M. Meletinski, *Poetika mita*, preveo Jovan Janićijević, Београд: Nolit.
- Милановић (2010): Александар Милановић, *Језик српских њесника*, Београд: Завод за уџбенике.
- Пијановић (2013): Петар Пијановић, Данојлићеве песме са границе, у: Јован Делић, Драган Хамовић (ур.), *Песничко дело и мисао о њоезији Милована Данојлића* (зборник радова), Београд-Требиње: Институт за књижевност и уметност, Филолошки факултет Универзитета у Београду – Дучићеве вечери поезије, 263–287.
- Симовић (1990): Љубомир Симовић, Свете травчице Милована Данојлића, предговор издању *Тачка ојијора*, Београд: СКЗ, XII–XXXI.
- СМ (2001): *Словенска мийолоија. Енциклопедийски речник*, превели Радмила Мечанин, Љубинко Раденковић, Александар Лома, Београд: Zepher book world.
- РС (2009): Жан Шевалије, Ален Гербран, *Речник симбола: мийови, снови, обичаји, њосиуици, облици, ликови, доје, дројеви*, превели Павле Секеруш, Кристина Копрившек, Исидора Гордић, Нови Сад: Stylos Art: Киша.

Smiljka J. Naumović
Elementary school „Djordje Krstić”
Belgrade

PARABLE IN MILOVAN DANOJLIĆ`S POEM ”KAKO SPAVAJU TRAMVAJI”

Summary: The paper analyzes the poem „Kako spavaju tramvaji” (How do the trams sleep), the central poem of Danojlić’s poetry for children, from the aspect of the aesthetic factors that the poet himself singles out as the most important for this type of poetry: the strength of the vision and the art of the structure. A children’s poem, referred to by the poet as a naive poem, unlike the usual amusing and educational poems, is related, according to Danojlić, to the original sensibility and the way in which this sensibility is expressed. The connection with the „archaic base of versing and thinking” is revealed in this poem through the ritual-mythological pattern in which the theme is developed, according to Van Genep’s rites of passage, through the mythologized elements, through the use of Slavic antithesis and personification, as well as through traditional and individual poetic symbols. The basic theme of sleeping trams is developed with subordinate motifs that, together with linguistic and stylistic features, reflect the ceremony of initiation according to Van Genep’s triform rite of passage. Thus, the form of the poem is based on an ancient poetic structure characterized by its educational-ethical function, conveying the writer’s attitude toward human behavior.

The goal of the paper is to analyze the poet’s moral attitude toward life, unconsciously expressed and hidden behind the emerging reality in the multilayeredness of this poem and thus to show the parabolic aspect of the poem. The comparability of child psychology with the forms of mythic thinking enabled the poet to use seemingly simple devices to express a highly moral attitude. Starting from the realistic picture of a tram depot in the night, Danojlić created a vision of a tram as a righteous person, a context in which the tram sleeps the way a person should live.

Key words: naive poem, Slavic antithesis, initiation, archaic text, parable.